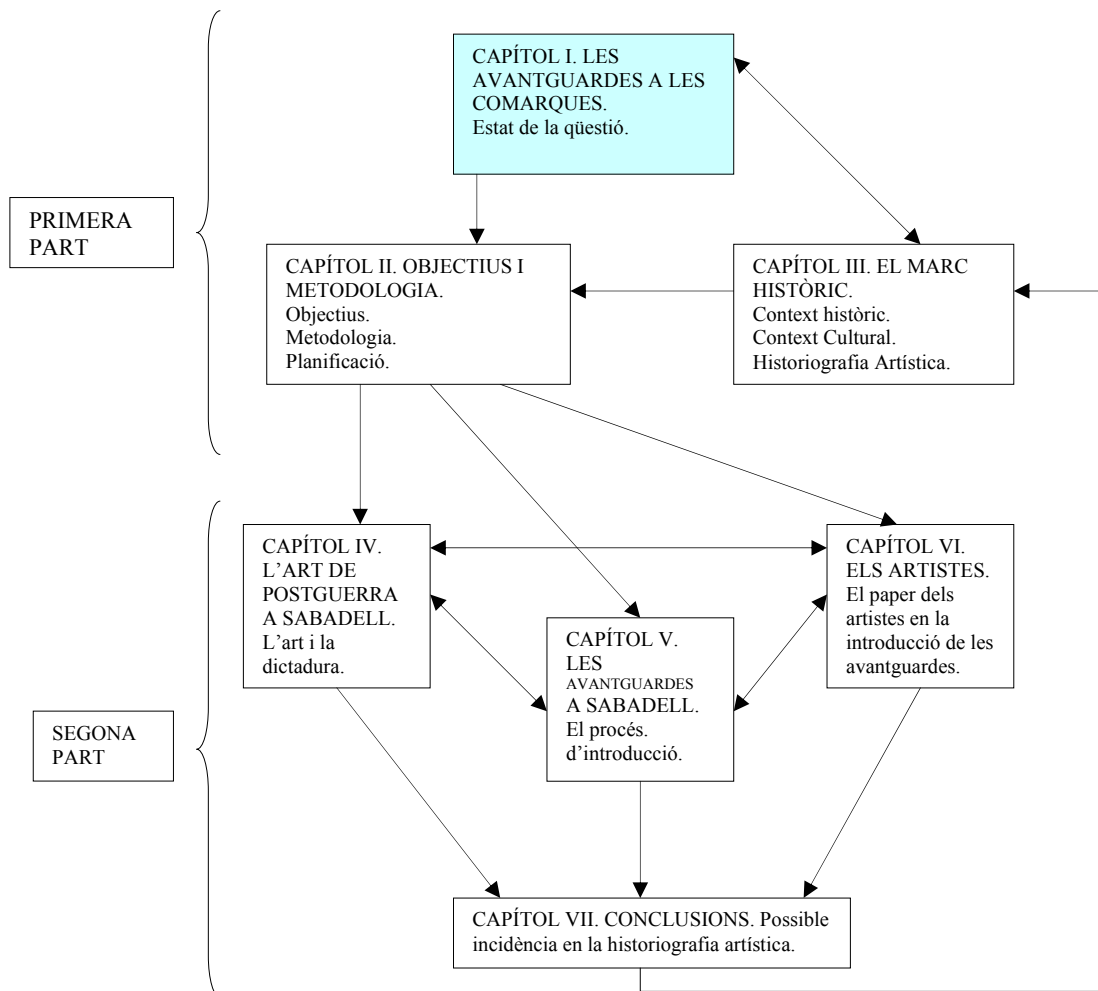

CAPÍTOL I. LES AVANTGUARDES A LES COMARQUES

CAPÍTOL I. LES AVANTGUARDES A LES COMARQUES

ESTRUCTURA DEL TREBALL D'INVESTIGACIÓ

OBJECTIUS DEL CAPÍTOL I.

- Conèixer quins estudis d'art d'avantguarda existeixen sobre Sabadell com a fenomen artístic local i els d'altres ciutats.
- Seleccionar, de la historiografia de l'art català de la postguerra i de les segones avantguardes, exposicions i treballs que facin referència a art local.

CAPÍTOL I. LES AVANTGUARDES A LES COMARQUES

1.1. L'ABSÈNCIA DE LA PERIFÈRIA

“Avantguardes i comarques” són dos termes d'una gran significació cultural a la Catalunya Del segle XX. Més que un tema d'estudi, suggereixen un ampli camp d'investigació i una imbricació de conceptes geogràfics i artístics. Però el que es proposa en aquesta investigació és assajar un enfocament d'estudi de la història de l'art que s'iniciï des de la perifèria, des de les comarques, donant possibilitats a la història de l'art local de contribuir de forma rellevant a la història de l'art català, fugint de la reiterada mirada centrípeta de Barcelona. Sabadell, consolidada en el segle XX com a una de les principals ciutats de Catalunya i model de desenvolupament en altres àmbits històrics, sembla un punt idoni per apropar-se al fenomen més revolucionari en la cultura artística del segle: les avantguardes.

Un altre aspecte relacionat amb la proposta de recerca és la mateixa opció: per què "les avantguardes"? quines? quina valoració implica aquesta tria respecte a altres tendències no avantguardistes? Cal aclarir que la tria de l'avantguarda, des del nostre punt de vista històric, no implica cap sobrevaloració d'aquesta ni cap perjudici respecte d'altres tendències. Però els dubtes són suggerents i significatius: per què no parlar de com o de quina manera van arribar les avantguardes a les comarques? quan i quina importància ha tingut aquest procés en la consolidació de l'art d'avantguarda a Catalunya? Els conceptes que es plantegen són molts, polèmics, variats i d'una gran complexitat: “*centre-perifèria*”, “*comarques*”, “*art català-art a Catalunya*”, “*avantguardes*”, “*historiografia local*”, “*art de postguerra*”, “*art franquista-art sota el franquisme*”, etc.

Que les avantguardes entren a Catalunya per Barcelona sembla un fet inqüestionable, encara que no és aquest l'objecte del nostre treball. Ara bé, això és un tema i un altre de molt diferent és parlar de l'avantguarda a Catalunya. Barcelona i el seu entorn immediat és molt important, però, què passa a la resta del país? Es dona una circumstància a destacar: segons anem segles enrere en el temps l'art perifèric és clarament molt transcendent en la història de l'art, sobretot amb la perspectiva actual. Els mitjans de comunicació converteixen aquest segle en un món on l'extensió i l'homogeneïtzació —s'hauria d'incorporar el concepte actual de globalització— de la informació són evidents, la concepció i la vivència de l'espai geogràfic, de les distàncies i del temps s'han vist profundament alterades. Progressivament una de les moltes conseqüències és que els grans centres de producció han eclipsat les seves perifèries cada vegada amb més rapidesa si no es fa una intervenció compensatòria. En el cas d'Espanya i Catalunya mai sembla haver estat tan contundent com en els anys als quals volem fer referència: les dues primeres dècades de la postguerra (1939-1959). Avui dia la situació és diferent. Per posar un exemple, i encara que els desequilibris no han desaparegut, una revista de la Diputació de Barcelona com *l'O d'art* recull amb normalitat les activitats artístiques de moltes ciutats de la província. No passava això els anys quaranta o cinquanta. Per tant, reivindicar la importància de les comarques no és un problema de localisme, sinó que obeeix a la necessitat de parlar compte en la vida cultural i el paper desenvolupat per aquestes zones. En tot cas, es tracta de reparar en la historiografia un problema de centralisme en el propi país.

També hi ha un altre aspecte important a citar. En general, la historiografia de l'art a Catalunya tendeix a presentar els temps de la postguerra com a un moment en el qual, després d'uns primers anys d'ostracisme cultural del franquisme més dur, es vol iniciar la "recuperació"

entre finals dels anys quaranta i principis dels cinquanta. No tenim res a objectar a l'encadenament d'alguns esdeveniments, però sembla que es vol donar una imatge evolucionista en la història de l'art, com un progrés sostingut, a més, massa centrat en exclusiva a Barcelona. Aquesta visió, en la qual se suposa que l'únic camí de recuperació de la cultura era el retrobament amb l'avantguarda, pot ser qüestionat? Per què? Tampoc no eren moviments massius els que impulsaven l'avantguarda, ni abans de la guerra civil ni als anys cinquanta. Es tracta de grups molt reduïts i minoritaris, elits culturals i polítiques que intenten donar una altra direcció, no només a la marxa de l'art, sinó també als seus propis projectes professionals. Això últim no treu cap valor a l'avantguarda, però no es pot pensar, com dona la impressió algunes vegades, que era l'ambient dominant al món artístic. Perquè de significatius, també ho són altres problemes, també ho és allò que domina artísticament, tant com buscar les causes del per què.

Posar l'exemple del Cenacle sabadellenc com a mostra de la formació de grups que anaven creant un clima de resposta a la cultura que propiciava el règim és desconèixer el grup i realitzar conclusions sense base suficient¹. Hauran de passar encara uns anys abans que s'arribin a posicions més organitzades des del món de l'oposició clandestina, aconseguint que alguns plantejaments ideològics i polítics acabin impregnant el camp de la producció plàstica. Després dels primers treballs d'historiografia artística apareguts els primers anys de la transició democràtica, comencen a aparèixer investigacions molt acurades i ponderades, com la de Narcís Selles², on s'analitza el context artístic i l'art d'aquestes dècades, els

¹ No era un grup d'oposició ni d'avantguarda, era un grup d'amics que practicaven l'impressionisme, sense pretensions d'un altre tipus, ni manifestos ni propostes més o menys informals al món de l'art. El tema s'estudia al capítol IV.

² Narcís SELLES, *Art, política i societat en la derogació del franquisme. L'Assemblea democràtica d'artistes de Girona*. Barcelona, Llibres del Segle, 1999. Es tracta d'una obra molt documentada, centrada fonamentalment en els anys setanta.

seixanta i els setanta, en les quals l'oposició general al règim ja era progressivament més important. Afirmar que moltes de les activitats artístiques de pintura i escultura que es feien a Catalunya, o a Barcelona, els anys quaranta o cinquanta tenien certa orquestració d'oposició al règim s'hauria de poder demostrar. Una cosa és demostrar amb fets aïllats que hi ha persones que evolucionen i una altra donar la sensació que aquesta evolució és la marxa de la societat o del món artístic en general. Però de moment només s'arriba a fer coincidir una sèrie de fets amb una visió evolucionista elaborada molt a posteriori. Es fan encaixar una sèrie de fets per tal que responguin a aquesta idea de recuperació de l'avantguarda, ben coneguts per tothom, això sí, com si aquesta fos la inqüestionable via que havia de conduir al retrobament de la cultura perduda.

Podrà parlar-se realment de retrobament de l'avantguarda? Retrobament, amb quina avantguarda? El surrealisme? No oblidem que el surrealisme va ser una via de reflexió en alguns artistes que es van aplegar al voltant de Dau al Set, però no va arribar, per exemple, a Sabadell. En canvi, a aquesta ciutat apareixen alguns artistes de l'informalisme, com Joan Vila Casas o altres, que no van passar pel surrealisme, sinó que es van connectar directament, i per mèrits propis, amb les tendències de les segones avantguardes.

Després d'una guerra fratricida que va trinxar tantes estructures i vides, podria plantejar-se que va néixer una nova cultura? Estem parlant quasi de 10 o 15 anys després de la Guerra. A Sabadell, a Mataró, a Girona, a Granollers... els anys de la postguerra no només no es retroba l'avantguarda sinó que el que predomina en molts casos és un impressionisme tardà. Estem parlant de pintors locals que no eren políticament conservadors, ni falangistes ni defensors del règim sinó artistes que es formaven en una tradició i venien en uns mercats locals que encara

no havien canviat de gust o encara no havien acceptat l'abstracció o el surrealisme el 1936. Aquells artistes que s'expressaven plàsticament amb l'academicisme o l'impressionisme es van veure clarament beneficiats per la nova situació, sense haver d'adaptar les seves obres a les exigències conservadores del nou context. Segurament, també entre aquests grups és on més còmodament trobaríem els artistes quina posició ideològica o política fos conservadora, feixista o d'afecció al règim. Malgrat tot, com es podrà veure més endavant, només en alguns casos i per diverses causes es van arribar a produir obres que podem qualificar d'art franquista perquè responien específicament a continguts i demandes propiciades pel règim. Tot plegat és més complicat del que sembla i per tant la situació dels anys quaranta és molt més complexa que situar un ostracisme per explicar tota una època. Alguna cosa més havia de passar.

D'altra banda, constatar que existeixen pocs treballs d'investigació d'història de l'art amb un enfocament comarcal ha obligat a fer un recorregut a través de la producció historiogràfica sobre art català del segle XX, i més concretament sobre la postguerra, especialment la dècada dels quaranta i la dels cinquanta. Bibliografia molt coneguda, però que no es pot eludir de cap manera, per passar posteriorment a treballs més específics. Hem d'aclarir que l'objectiu aquí no és fer una revisió o actualització sobre tota la producció bibliogràfica de l'etapa sinó la recerca selectiva d'aquella que ens interessa a efectes de "comarques" i d'"avantguardes". Amb aquesta finalitat s'ha agafat com a punt de referència inicial el Vè Congrés Espanyol d'Història de l'Art celebrat a Barcelona entre el 29 d'octubre i el 3 de novembre de 1984. Allà es va fer una reflexió important sobre la situació dels estudis d'art a Catalunya. Tant la introducció a les actes del Congrés³ de Joan Ainaud de Lasarte com el volum dedicat a l'estat de la qüestió

³Joan AINAUD de LASARTE, "Dos segles d'Història de l'Art a Catalunya" a *Actes Vè Congrés Espanyol d'Història de l'Art* vol. I, Barcelona, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1986, pp. 11-16.

sobre l'art català⁴ apropen a una visió aclaridora en relació a la feina feta i optimista respecte al futur en aquell moment.

En aquell Congrés, a més d'algunes ponències relacionades amb el tema que es tracta aquí, es destaca l'estat de la qüestió sobre els estudis d'art català (tema sobre el qual ens detindrem al capítol III de la investigació). A la bibliografia general del volum sobre l'estat de la qüestió del congrés es poden trobar alguns treballs, agrupats a l'apartat 6 "monografies locals i d'edificis". Alguns són estudis que entren en la recerca local:

El voluminós llibre —tan conegut a Sabadell— d'Andreu Castells *L'Art Sabadellenc*⁵. Es tracta d'un assaig d'historiografia local i general des dels orígens fins el 1960. S'hi relacionen tant aspectes econòmics, industrials, socials com culturals i artístics. És un treball important que ha esbossat i estructurat diverses vies d'investigació posteriors sobre la història de la ciutat de Sabadell. En relació al seu contingut sobre art s'ha de dir que situa davant els problemes i les persones fonamentals de la història de l'art local, especialment del període que es tracta aquí. La pintura de postguerra a Sabadell, amb el grup que ell anomena *El Cenacle*, i el grup *Gallot* són cita imprescindible per endinsar-se en l'estudi de la ciutat a través d'aquest gran estudi.

Se cita també l'obra de Ramon Grabolosa *Olot en les arts i en les lletres. L'aportació comarcal als moviments artístics i literaris de Catalunya*⁶. Es tracta d'un llibre que s'ocupa d'Olot des del segle XVIII fins els anys 70. Molt ampli i general, posa de manifest els principals problemes i

⁴DDAA, *Art Català, Estat de la qüestió* al Vè CEHA, Barcelona, Diputació de Barcelona, 1984.

⁵Andreu CASTELLS, *L'Art Sabadellenc*, Sabadell, Riutort, 1961.

⁶Ramon GRABOLOSEA, *Olot en les arts i en les lletres. L'aportació comarcal als moviments artístics i literaris de Catalunya*, Barcelona, DIROSA, 1974.

personatges de les dècades que tractem. L'obra està dividida en tres parts i a la tercera entra en l'època de la postguerra. Ens detalla alguns esdeveniments tràgics producte de la dictadura franquista, la projecció i la influència de l'escola olotina, aprofitada per alguns amb l'afany dels "pompiers". També fa esment, i amb Cirici Pellicer al front —sempre segons Grabolosa—, de l'entrada de les noves tendències. Com en el cas d'Andreu Castells, es tracta d'un treball molt interessant que s'ha de tenir en compte com a mètode i com a referència d'aquella comarca.

A la publicació del Congrés Immaculada Julián fa referència al període⁷ 1910-1940, i Lourdes Cirlot al que va d'aquesta data fins la realització del Congrés⁸. Són molt importants aquestes referències perquè tot i que segons les autores no es tracta d'una recollida exhaustiva de publicacions és evident que les dues posen de manifest els treballs més importants i de referència obligada fins el moment. No cal tornar a citar aquí aquells autors i obres a les quals Immaculada Julian i Lourdes Cirlot fan referència. Sí que cal fer menció d'un treball de J.J.Tharrats *Cent anys de pintura a Cadaqués*⁹, el qual ens situa sobre les pistes de l'activitat al poble i a tot l'Empordà. Es tracta d'un altre enfocament, un altre model molt més centrat en els artistes. Els artistes que en un moment o altre han passat per Cadaqués són molt nombrosos i rellevants: des de Monturiol i Martí Alsina fins a Dalí, Duchamp o Ernst. Contrastat amb els treballs de Grabolosa o Castells, trobem que no són comparables ni en contingut ni en metodologia ni en la mateixa aspiració de cadascun dels llibres. Es tracta fins el moment de tres aproximacions locals amb propostes metodològiques i projectes molt diferents.

⁷Immaculada JULIAN, "1910-1940", a *Art Català. Estat de la qüestió*, al Vè CEHA, Barcelona, Diputació de Barcelona, 1984, p. 409.

⁸Lourdes CIRLOT, "Bibliografia sobre l'Art Català de la postguerra", a *Art Català. Estat de la qüestió*, al Vè CEHA, Barcelona, Diputació de Barcelona, 1984, p. 435.

⁹Joan Josep THARRATS, *Cent anys de pintura a Cadaqués*, Barcelona, Edicions del Cotal, 1981.

Resten algunes referències comarcals per citar, com l'article de J. Corredor-Matheos al famós *Suma y Sigue...5-6*, sobre *Los núcleos artísticos catalanes*¹⁰ de 1964. Els treballs sobre l'anomenada *Escola de Barcelona* s'han deixat al marge, en favor de la perifèria, per considerar la ciutat justament el centre de l'activitat artística catalana. A vegades es fa alguna referència mesurada sobre diferents indrets de Catalunya, com al llibre C. Rodríguez guilera *L'Art Català contemporani*¹¹, però normalment no s'ha trobat la intencionalitat de tractar el tema específic comarcal d'una forma general.

El 1985 es publica *Art Català Contemporani*¹², el catàleg de la Xarxa Cultural dirigit per Teresa Camps i Miró¹³, on es fa un important buidat de les publicacions fetes entre 1970-1985, que inclou articles i revistes. Hi apareixen també les primeres referències sistematitzades d'activitats realitzades a Granollers, Mataró, Terrassa, Sabadell, Lleida, Girona i altres poblacions. Encara no se cita cap publicació d'algun llibre o alguna obra de síntesi amb un enfocament sobre les comarques tot i tenint en compte que l'època que treballa s'allunya de les dècades que aquí interessen: els quaranta i els cinquanta.

¹⁰J. CORREDOR-MATHEOS. "Los núcleos artísticos catalanes", *Suma y sigue*, 5-6, 1964, pp. 41-61.

¹¹Aquest llibre d'edicions el Cotal de 1982 va ser reeditat amb algunes modificacions per l'editorial Planeta el 1986 com a *Arte moderno en Cataluña*, on es dedica un subapartat de 5 pàgines a les comarques, pp. 42-46.

¹²DDAA, *Art Català Contemporani 1970-1985*, Barcelona, Xarxa Cultural, 1985.

¹³A aquesta obra *Art Català Contemporani 1970-1985*, Barcelona, Xarxa Cultural, 1985, Coordinada per Teresa Camps, col·labora un grup de treball de vuit persones. En destaquem, pel nostre interès en la recerca bibliogràfica, l'apartat de Santi RIFÀ SAIS "Bibliografia General" perquè posa de manifest les publicacions d'art del període.

1.2. ALGUNES PUBLICACIONS GENERALS

Des de la bibliografia general, l'atenció actual al fet artístic perifèric és encara pràcticament inexistent. Actualment es compta amb publicacions que donen una visió general i panoràmica sobre l'art a Catalunya: els volums VIII¹⁴ (1983) i IX¹⁵ (1996) d'Edicions 62 *Història de l'Art Català*, el primer de Francesc Miralles i el segon de J. Corredor-Matheos. Són publicacions molt conegudes i referències obligades per la seva difusió i per l'enfocament global, però en cap d'elles es precisa sobre l'evolució de l'art a les comarques, encara que s'aporti un gran nombre de documents i referències bibliogràfiques. No es pot deixar de mencionar, tot i que s'escapen de l'àmbit de Catalunya, la publicació el 1985 de *España. Medio siglo de arte de vanguardia 1939-1985* dirigida per F. Calvo Serraller¹⁶, i el rigorosíssim treball de Valeriano Bozal *Pintura y escultura españolas del S XX 1939-1990*¹⁷ publicat el 1992. Les dues obres mencionades exemplifiquen molt les investigacions dels dos autors, i actualitzen la bibliografia existent sobre l'art al conjunt de l'Estat Espanyol. En realitat, la bibliografia que fa referència a Espanya sobre aquesta època és molt abundant i en molts d'aquests llibres es tracta l'art a Catalunya, però difícilment s'entra en temes tan concrets com les comarques catalanes. En aquest sentit, seria una imprudència citar aquí els dos autors anteriors només i no tenir en compte altres publicacions d'autors com Antonio Bonet Correa, Jaime Brihuega, o Gabriel Ureña, entre molts d'altres. D'altra banda, pels aspectes tractats, el llibre de V. Bozal ha semblat un seriós punt de referència exterior per tenir

¹⁴Francesc MIRALLES, *l'Època de les avantguardes 1917-1970*, a *Història de l'Art Català*, vol.VIII, Barcelona, Edicions 62, 1983. Aquest llibre ja està citat per I. Julian i per L. Cirlot a l'estat de la qüestió, però nosaltres el referenciem perquè completa amb el volum IX una visió general del segle.

¹⁵J. CORREDOR-MATHEOS, *La segona meitat del S XX*, a *Història de l'Art Català*, vol.IX, Barcelona, Edicions 62, 1996.

¹⁶F. CALVO SERRALLER, *España. Medio siglo de arte de vanguardia*, Madrid, Ministerio de Cultura/Santillana, 1985.

¹⁷Valeriano BOZAL, *Pintura y escultura Españolas del siglo XX (1939-1990)*, a *Summa Artis*, vol. XXXVII, Madrid, Espasa Calpe, 1992.

una idea general de Catalunya, tant en suggeriments i metodologia com per la bibliografia referenciada.

En la línia dels estudis de postguerra s'han de citar alguns llibres molt destacables per l'època que tracten i, sobretot, per l'actualització que fan del tema, tant sobre l'Estat com de Catalunya. Un és *Arte e ideología en el franquismo (1936-1951)*¹⁸ d'Àngel Llorente, un altre és *Política artística del franquismo*¹⁹ de Miguel Cabañas, de Mª Isabel Cabrera García *Tradición y vanguardia en el pensamiento artístico español (1939-1959)*²⁰, i l'últim és *L'Art de la victòria. Belles arts i franquisme a Catalunya*²¹, d'un bon grup de crítics i professors: Xavier Barral, Oriol Bohigas, Lourdes Cirlot, Josep Corredor-Matheos, Enric Jardí, Tomàs Llorens, Àngel Llorente, Helio Piñón, Joan Samsó i Antoni Tàpies. Dos llibres destacables per la seva visió general i sintetitzada són el d'Immaculada Julian *Les avantguardes pictòriques a Catalunya al SXX* (1986)²² i el d'Arnau Puig *Les avantguardes artístiques catalanes* (1993)²³. Les dues obres interessen per la seva visió de conjunt.

En cap cas el tema comarcal o local és tractat, si bé és inevitable, quan es parla d'Espanya en general, haver de parlar de Catalunya o del País Basc o Les Illes. Fins i tot el de Miguel Cabañas ha d'entrar en aspectes de l'art iberoamericà en tractar sobre les exposicions biennals hispanoamericanes. El plantejament de les obres en si no deixa espai conceptual a les perifèries artístiques.

¹⁸Àngel LLORENTE, *Arte e ideología en el franquismo*, Madrid, Visor, 1995.

¹⁹Miguel CABAÑAS BRAVO, *Política artística del franquismo*, Madrid, CSIC, 1996.

²⁰Maria Isabel CABRERA GARCÍA, *Tradición y vanguardia en el pensamiento artístico español (1939-1959)*, Granada, Universidad de Granada, 1998.

²¹DDAA, *L'Art de la victòria. Belles arts i franquisme a Catalunya*. Barcelona, Columna, 1996.

²²Immaculada JULIAN, *Les avantguardes pictòriques a Catalunya al S XX*, Barcelona, Els llibres de la Frontera, Amèlia Romero Editor, 1986.

²³Arnau PUIG, *Les avantguardes artístiques catalanes*, Barcelona, Barcanova, 1993.

1.3. LES EXPOSICIONS

Els treballs d'actualització —i a vegades d'investigació i reflexió— que es van donant en els catàlegs de les exposicions, els converteixen en un important punt de referència de qualsevol estudi a l'actualitat. És una tendència que ja fa alguns anys que s'ha imposat. Així, cal fer referència als catàlegs d'exposicions com *Catalunya. L'avantguarda de l'escultura catalana*²⁴, de la Generalitat de Catalunya, el 1989. El 1990 es va realitzar l'exposició, comissariada per Lourdes Cirlot, *L'informalisme a Catalunya*²⁵, on es va revisar la permanència de les propostes d'aquell moment informalista. El 1991 es va fer a Madrid l'exposició *Picasso, Miró, Dalí y los orígenes del Arte Contemporáneo en España 1900-1936*²⁶ al Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía. El 1992 es realitzen algunes exposicions molt interessants, entre gener-març *Idees i actituds. Entorn de l'Art Conceptual a Catalunya, 1964-198...*²⁷, al Centre d'Art Santa Mònica; aquesta exposició s'escapa de les dècades concretes que treballem, però interessa pel seguit d'estudis que deixa i la valoració de la situació. Posteriorment, amb *Constants de l'art català actual*²⁸, sobre valors ja consolidats de l'art català, es cobreix tota la situació actual de l'art a Catalunya. Una altra exposició molt important que cal citar és *Avantguardes a Catalunya 1906-39*²⁹ el 1992, de la Fundació Caixa Catalunya, al catàleg de la qual es fa un gran treball d'anàlisi. Per últim, cal destacar *Miró, Dalmau, Gasch, l'aventura per l'art modern*³⁰ el 1993, i finalment, per la seva relació amb el tema, també el 1993, un treball de Jaume Vidal i

²⁴ *Catalunya. L'avantguarda de l'escultura Catalana*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992, catàleg.

²⁵ Lourdes CIRLOT, *L'Informalisme a Catalunya*, Barcelona, Planeta/Generalitat de Catalunya, 1990, catàleg.

²⁶ *Picasso, Miró, Dalí y los orígenes del Arte Contemporáneo en España 1900-1936* Madrid, Museo Nacional Centro de Arte Reina Sofía, Ministerio de Cultura, 1991, catàleg.

²⁷ *Idees i actituds. Entorn de l'art Conceptual a Catalunya*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992, catàleg.

²⁸ *Constants de l'art català actual*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992, catàleg.

²⁹ *Avantguardes a Catalunya 1906-39*, Barcelona, Fundació la Caixa de Catalunya /Olimpiada Cultural, 1992, catàleg.

³⁰ *Miró, Dalmau, Gasch, l'aventura per l'art modern*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1993, catàleg.

Oliveras³¹ editat per la Caixa de Manresa sobre l'important galerista *Josep Dalmau*. El 1994, al Centre d'Art Santa Mònica, entre el 22 de setembre i el 31 de desembre s'organitza l'exposició *Col·lecció Riera. Anys 40*³² al catàleg de la qual R. Santos Torroella explica l'època des d'una visió quasi de primera persona i Pilar Parcerisas i Montse Badia realitzen un esquema síntesi de la postguerra.

Amb l'última exposició citada, tot i que es van realitzant algunes monogràfiques molt necessàries com les de Dau al Set el 1998³³, o una altra amb moltes col·laboracions a Mataró-Barcelona, a finals de 1999 *Eduard Alcoy. Art, artífici i realitat*³⁴, sembla que es tanca un cicle en el qual s'han revisat les avantguardes a Catalunya durant el segle XX, des de les primeres avantguardes fins els últims valors de l'art a l'actualitat. Però interessaria analitzar si s'ha fet alguna aportació des del punt de vista que nosaltres cerquem, el comarcal. La veritat és que a cap d'elles no s'ha vist un enfocament que tingui com a objectiu d'anàlisi "**la comarca**", l'aportació "**perifèrica**". Revisant la bibliografia presentada, és veritat que a cadascuna d'aquestes grans exposicions es posen al dia llibres i articles sobre les avantguardes, sobre molts artistes, però les perifèries com a tals, com a nucli de reflexió, resten al marge. Només una exposició, comissariada per Carmen Pena, *Centro y periferia en la pintura española (1880-1918)*³⁵ realitzada el 1993 a Madrid, s'apropa conceptualment al tema, però molt allunyada de la realitat perifèrica comarcal i de l'època que interessa aquí. Ara bé, resseguint aquesta informació documental i bibliogràfica es troba un

³¹ Jaume VIDAL i OLIVERAS, *Josep Dalmau. L'aventurer per l'art modern*. Manresa, Fundació Caixa de Manresa, 1993.

³² Pilar PARCERISAS i Montse BADIA, "Els anys quaranta. Bases per a una cronologia", "Bibliografia General", a *Col·lecció Riera. Anys 40*, Barcelona, Centre d'Art Santa Mònica, 1994, p.143 i p.167, catàleg.

³³ *Dau al set. El foc s'escampa. Barcelona 1948-1955*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1998, catàleg.

³⁴ *Eduard Alcoy. Art, artífici i realitat (1945-1987)*, Mataró, Patronat Municipal de Cultura, 1999, catàleg. Dues exposicions, aquesta i l'anterior, molt interessants, molt treballades i, la segona, amb una gran participació de crítics i professors al catàleg, on s'analitza l'abast de l'obra d'Eduard Alcoy.

³⁵ *Centro y periferia en la pintura española (1880-1918)*, Madrid, Ministerio de Cultura, 1993, catàleg.

fil conductor d'activitats realitzades a Terrassa, Granollers, Mataró, Sabadell, Girona, Banyoles, etc. També a l'exposició *Idees i actituds. Entorn de l'art Conceptual a Catalunya, 1964-198...* el buidat sistemàtic de les referències de cada artista donen com a resultat una sèrie d'articles sobre activitats a diferents poblacions molt importants. És comprensible, sobretot si es pensa que es tracta d'una exposició que reclama *l'espai d'art* com a un element definidor del propi art.

De catàlegs sobre exposicions individuals, n'hi ha molts però no supleixen uns treballs monogràfics i biogràfics rigorosos. Encara és necessari un treball de síntesi globalitzador, un enfocament diferent... Una exposició molt interessant a Lleida va ser *Pintura contemporània a Lleida 1930-1980*³⁶, amb un catàleg que si bé no es presenta com a un estudi d'investigació ni sistemàtic, sí que permet conèixer els moments i persones fonamentals en la vida artística lleidatana des dels anys trenta fins els vuitanta, amb especial interès per a la nostra investigació per les referències que fa a les dècades de la postguerra. Iniciatives que intenten modificar aquesta situació són dues exposicions relativament recents, una a Sabadell, *Entre la continuïtat i el trencament. Art a Sabadell 1939-1959*³⁷, del 30 de novembre de 1999 al 2 de juliol de 2000. I l'altra a Girona, *Sota la boira. Lletres, art i música a la Girona del primer franquisme (1939-1960)*³⁸, del 10 de febrer al 23 d'abril de 2000. En els dos casos s'ha coincidit en l'estudi de la producció artística d'uns anys extremadament difícils, poc estudiats i molt necessaris de conèixer perquè són el nostre passat immediat i posen de relleu les activitats a les comarques. Una altra, molt interessant per l'especial atenció que dedica als seus continguts sobre l'art de postguerra

³⁶ Josep Miquel GARCIA; Esther RATÉS, *Pintura contemporània a Lleida 1930-1980*, Lleida, Caixa de Barcelona, 1982, catàleg.

³⁷ *Entre la continuïtat i el trencament. Art a Sabadell 1939-1959*, Sabadell, Museu d'Art de Sabadell, 1999, catàleg.

³⁸ *Sota la boira. Lletres, arts i música a la Girona del primer franquisme*, Girona, Museu d'Art de Girona, 2000, catàleg.

va ser *Tránsitos. Artistas españoles antes y después de la guerra civil*³⁹, realitzada a Madrid el 1999. Al catàleg de l'exposició també s'estudien els Salons d'Octubre barcelonins o el grup Dau al Set.

1.4. ALTRES ESTUDIS

Ens trobem davant la mancança de tradició en la producció bibliogràfica d'historiografia d'art local, abundant d'altra banda en estudis sobre artistes i alguns moviments. Catalunya és un país petit i, quan parlem o llegim sobre el seu art, sembla que es tracta d'un tot plegat. Però les realitats locals i comarcals són lluny d'haver estat contemplades amb la importància real que han desenvolupat en la progressiva normalització i extensió de l'art —incloent-hi les avantguardes— al país. No passa el mateix amb altres àmbits historiogràfics. El 2001 es va celebrar el VI Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya⁴⁰. Més de 12 anys de treballs i una tradició que arrenca del segle passat, confirmen l'interès i la vàlua de la historiografia local. 1984 era un bon any, amb el CEHA (Congrés Espanyol d'Història de l'Art) a Barcelona, per iniciar una tasca d'aquesta mena en l'àmbit de la història de l'art. En la bibliografia produïda fins la redacció del present estudi, no s'ha pogut observar una preocupació per aquest tema, ni tampoc l'interès per agrupar d'alguna forma els treballs dispersos que es van fent per la nostra geografia i possiblement per les nostres universitats, relacionats en major o menor grau amb l'art local.

³⁹ *Tránsitos. Artistas españoles antes y después de la guerra civil*, Madrid, Fundación Caja Madrid, 1999, catàleg.

⁴⁰Una primera informació dels continguts del congrés es recullen a *Plecs d'Història Local*, 98, abril de 2002, a *L'Avenç*, 268, abril de 2002, pàgines centrals.

Una gran eina és la publicació el 1994, per part del Servei de Documentació d'Història Local de Catalunya (SDHLC) del llibre *Bibliografia sobre el Vallès Occidental (1700-1993)*⁴¹, versió impresa d'una base de dades que al febrer de 1998 recollia més de 56.000⁴² referències sobre treballs de cultura, història, art, arquitectura, etc, extretes de diverses entitats locals, comarcals i de la resta de Catalunya. Es tracta d'una base de dades (ISIS) que s'actualitza constantment i que és de gran utilitat per a la investigació. Aquest treball ha permès més facilitat per trobar alguns materials imprescindibles sobre Sabadell, Terrassa o Castellar del Vallès.

Com a contrapunt d'aquestes dades, i quasi de forma anecdòtica, existeixen alguns treballs⁴³ on es posa de manifest l'activitat de molts espais d'art arreu de Catalunya des dels anys setanta i l'actualitat. Aquests, però, s'escapen ja de les dates on se situa la present investigació. En tot cas es veu com a partir de l'art conceptual, desenvolupat a Catalunya els anys setanta, es manifesta una sensibilitat que incorpora el fet geogràfic amb voluntat de descentralització cultural. Serà possible però, com a conseqüència del treball anterior de molts grups i persones per diferents indrets del país, i dins d'un ambient marcadament afectat pels esdeveniments ideològics i socials de l'època final de la dictadura franquista. En aquest sentit destaca una iniciativa gironina d'estudis *60'S versus 80'S a Catalunya* que segons les directores del curs

“té com a objectiu documentar i analitzar des de diferents perspectives el període que va dels anys seixanta als vuitanta del segle XX a Catalunya, però amb una mirada perifèrica que ens obligui a un recorregut invertit de les situacions”⁴⁴

⁴¹SDHLC, *Bibliografia sobre el Vallès Occidental*, Barcelona, Consell Comarcal del Vallès Occidental, 1994.

⁴²*Plecs d'Història Local*, 73, febrer de 1998, a *L'Avenç*, 222, febrer de 1998, pàgines centrals.

⁴³BADIA, Montserrat; PARCERISAS, Pilar; RIBOT, Domènec, “Els espais d'art contemporani a Catalunya”, *Cultura*, 64, 1995. Suplement central. L'article parteix de la reflexió de Teresa Camps: "Crònica i geografia local dels espais alternatius a Catalunya (1964-1981...)" a *Idees i actituds. Entorn de l'art conceptual a Catalunya. 1964-1980...*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1992.

⁴⁴ Glòria BOSCH; Antònia CLARÀ, *Literatura, Música i arts visuals a Catalunya. 60'S versus 80'S*, a *Programa d'activitats, 1er semestre de 2001*, Centre Cultural la Mercè, Ajuntament de Girona, Girona, 2001.

Aquesta iniciativa s'allunya de les dues dècades de la postguerra que nosaltres estudiem aquí, però coincideix plenament en els objectius teòrics. Algunes de les conferències impartides ens van poder posar en contacte amb realitats com la de Tarragona, Lleida, Girona i reclamen la nostra atenció perquè arrenquen històricament de la dècada dels cinquanta.

1.5. ELS ESTUDIS SOBRE SABADELL

La bibliografia o els catàlegs fets sobre l'art d'aquesta època a Sabadell són mínims. Novament cal citar el llibre d'Andreu Castells *L'art sabadellenc*⁴⁵, i l'exposició realitzada pel MAS sobre la postguerra⁴⁶. Però al marge d'això no existeix gaire res més. La publicació a l'abril del 2000 de *Sabadell al segle XX*⁴⁷ per part d'Esteve Deu, Jordi Calvet, Martí Marín i Joaquim Sala-Sanahuja no soluciona molts dels dubtes que es plantegen. La part de cultura és tractada per Joaquim Sala-Sanahuja al llarg de 113 pàgines i en dedica només 26 als 60 anys des de la Guerra Civil fins a finals del segle XX, fent impossible aprofundir en cap tema d'aquesta època, incloses les arts plàstiques. La possibilitat d'elaborar una història d'aquestes dècades, tant de la ciutat com de l'Acadèmia de Belles Arts de Sabadell, és molt complicada degut a la desaparició de l'arxiu d'aquesta entitat el 1975. Aquesta pèrdua ha dificultat molt l'estudi de fonts documentals primàries pel paper tan predominant de l'entitat en la vida artística de la ciutat i ha obligat a buscar fonts alternatives com revistes, diaris i altres fons municipals. De totes maneres és convenient que aquest arxiu aparegui o es reconstrueixi el

El programa del centre aplegà en la seva programació del 1er semestre de 2001 una gran quantitat d'actes i cicles de diversa naturalesa cultural. Dirigit per Glòria Bosch i Antònia Clarà es va desenvolupar entre el 23 de febrer i el 15 de juny, amb 15 sessions, i amb aportacions d'Arnau Puig, Anna Maria Guasch o Teresa Camps entre els ponents més destacats.

⁴⁵ Andreu CASTELLS, ob. cit.

⁴⁶ Veure cita 36.

⁴⁷ DDAA, *Sabadell al segle XX*, Vic, Eumo, 2000.

més aviat possible, de fet diferents esforços van ja encaminats en aquest sentit, i els materials que s'han anat redescobrint durant aquesta investigació obren fundades esperances.

La bibliografia històrica sobre aquesta època és un terreny que no es pot abastar des d'aquestes pàgines, encara que es poden citar els autors fonamentals a través dels quals es pot aprofundir, tant en temes locals com més generals. S'esmenten alguns treballs fonamentals i els autors que estudien aquesta època. D'Andreu Castells *Sabadell, Informe de l'Oposició*⁴⁸ editat en 6 volums entre 1975 i 1983. De Salvador Sarrà Serravinyals el 1959, *Cant a la ciutat Obrera*⁴⁹. I dos de col·lectius; Josep. M. Benaül, Jordi Calvet, Lluís Casals, Artur Domingo i José Antonio Pozo el 1986 *La República i la Guerra Civil, Sabadell 1931-1939*⁵⁰; i el 1994, editat a càrrec de Josep M. Benaül, Jordi Calvet i Esteve Deu, *Indústria i Ciutat, Sabadell, 1800-1980*⁵¹. També cal citar el catàleg de l'exposició realitzada a Sabadell *Dona i Treball Tèxtil, Sabadell 1900-1960*⁵², on els autors dels articles Virginia Domínguez, Montserrat Llonch, Rafael Luque, Jordi Calvet, Elisabet Oliver i Francesca Albareda fan un repàs per la situació social de l'època que ens interessa. Altres persones dedicades a temes històrics de l'època a la ciutat, sense ànims d'exhaustivitat: Martí Marín, Carme Molinero, Pere Ysàs, etc.

No s'ha d'oblidar que alguns dels autors tenen les seves tesis doctorals centrades en aspectes d'història econòmica o social molt relacionada amb aquesta època. Aquest és el cas de Martí Marín, que publicà la seva tesi doctoral a finals del 2000 amb el títol *Els ajuntaments*

⁴⁸ Andreu CASTELLS, *Sabadell. Informe de l'oposició*, Sabadell, Riutort, 1975-1983, 6 vol.

⁴⁹ Salvador SARRÀ SERRAVINYALS, *Cant a la ciutat obrera*, Mèxic, Club del Llibre Català, 1959.

⁵⁰ DDAA, *La República i la Guerra Civil. Sabadell 1931-1939*, Sabadell, Ajuntament de Sabadell, 1986.

⁵¹ JOSEP. M. BENAUL, JORDI CALVET, ESTEVE DEU, *Indústria i ciutat. Sabadell, 1800-1980*. Barcelona, Fundació Bosch i Cardellach i Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1994.

⁵² *Dona i treball tèxtil, Sabadell, 1900-1960*, Sabadell, Museu d'Història de Sabadell, 1999, catàleg.

*franquistes a Catalunya*⁵³, investigació que va iniciar centrada justament a Sabadell. També la revista *Arraona*, publicada pel Patronat de Museus de la Ciutat, recull molts dels autors i els treballs que es realitzen sobre la ciutat i és una publicació idònia per ampliar la bibliografia sobre els estudis locals.

En definitiva, podem veure com la bibliografia històrica de la postguerra creix, tant pel que fa referència a Catalunya com a la mateixa ciutat de Sabadell. També es pot seguir la continua aparició de treballs d'història local a altres ciutats. Però el tema artístic no sembla córrer la mateixa sort.

Amb els treballs històrics dels quals es disposa es pot refer el context històric de les primeres dècades del franquisme a Sabadell d'una forma força rigorosa. En els estudis més generals també es parla de cultura. Quina aportació directa sobre l'evolució de les arts plàstiques es pot obtenir d'aquests treballs citats anteriorment? S'ha de dir que fins 1961, data d'edició de *l'art sabadellenc*, no s'havia publicat cap llibre durant la dictadura sobre art a la ciutat —i la veritat és que molts pocs de qualsevol altre tema—, exceptuant alguns articles de Joan Garriga i Manich o del mateix Andreu Castells. La conseqüència d'això és que l'obra de Castells serà de referència obligada, i a vegades quasi exclusiva, sobretot per a l'estudi de les dècades dels quaranta i dels cinquanta. Sobre les èpoques anteriors a la guerra ja hi havia altres autors com Joan Mates, Miquel Carreras i els membres de la Colla de Sabadell, Joan Oliver, Francesc Trabal o el mateix Joan Garriga. La bibliografia que s'ha produït amb posterioritat al 1961, i que fa referència a temes culturals, especialment a arts plàstiques, ha de citar quasi literalment les opinions i judicis de *l'art sabadellenc*. Sense ampliacions de les investigacions s'entén que idees com les del grup "El Cenacle" es repeteixin sense qüestionar-se la consistència de les propostes

⁵³ Martí MARÍN I CORBERA, *Els ajuntaments franquistes a Catalunya*, Lleida, Pagès Editors, 2000.

d'Andreu Castells. Això passa al treball de Francesc Miralles sobre les avantguardes (cita 14), al monumental treball de Francisco Calvo Serraller (cita 16), a les referències fetes al llibre sobre la guerra civil editat per l'Ajuntament de Sabadell el 1986 (cita 49) i més darrerament, al text de Joaquim Sala-Sanahuja a *Sabadell al segle XX* (cita 46), encara que en aquest últim es troben algunes idees que caldrà comentar amb detall més endavant. Així doncs, estem obligats a analitzar l'obra de Castells, 40 anys després de la seva edició, com a únic referent rigorós sobre l'art a la ciutat de les dues dècades assenyalades anteriorment. Un altre treball a destacar és la tesina de llicenciatura de Maria Josep Balsach, professora a la Universitat de Girona. Se centra en la dimensió i significació de l'aportació del Grup Gallot⁵⁴. Sens dubte una obra de gran interès teòric, però pel que fa al context artístic i als antecedents, no aporta idees noves a les ja plantejades per Castells.

L'art sabadellenc és una obra molt extensa, molt documentada, que planteja els temes i les persones fonamentals dels episodis i fets que narra. Tant aquells que defensen l'autor com aquells que el critiquen, fins i tot a nivell personal, han de fer referència a aquesta obra. Calen però, més i diferents dades, perquè citar els fets i les persones necessita encara d'una altra anàlisi, filtrada a més per la perspectiva de quaranta anys de distància. I per sobre de tot, cal fer-se noves preguntes que permetin analitzar l'època i l'art aquelles dècades amb punts de vista diferents i amb hipòtesis i objectius significatius a l'actualitat.

Finalment, poc abans de concloure la investigació, cal comentar dues exposicions comissariades molt oportunament per Maria Josep Balsach. Una sobre *Gabriel Morvay* organitzada per la Caixa de Sabadell el setembre

⁵⁴ Maria Josep BALSACH PEIG, *El signe, el gest i l'acció: El "Grup Gallot"*, Tesi de llicenciatura dirigida per Teresa CAMPS, Bellaterra, UAB, 1982.

2001 i una altra organitzada pel Museu d'Art de Sabadell *Del Nuagisme a la crisi de l'art informal. Art a Sabadell 1957-1970* del setembre de 2001 a febrer de 2002. Les dues exposicions van anar acompanyades dels respectius catàlegs, que si bé en el cas de Morvey és un gran recull de material, obres i testimonis sobre l'artista i la seva època, en el cas de l'exposició del Nuagisme es presenten algunes idees molt discutibles. No només no s'aprofundeix en la investigació de l'art sabadellenc sinó que es reproduïxen estereotips anteriors, sense l'aportació de noves dades i anàlisis, donant una imatge de l'art de l'època a Sabadell amb una preponderància desmesurada a la influència de Manuel Duque i de l'ambient parisenc. Aquestes apreciacions les intentarem demostrar en els capítols següents.

1.6. SITUACIÓ A ALTRES CIUTATS COMARCALS

La pretensió original d'aquesta investigació, tot i tenint Sabadell com a eix central, era investigar de forma global la situació de l'art d'avantguarda durant la postguerra a les comarques catalanes. Una ambiciosa pretensió de visió perifèrica a la qual no s'ha renunciat. Però sembla evident que per tancar de moment l'estudi en profunditat només d'una comarca, o en aquest cas d'una ciutat com Sabadell s'havia de limitar en extensió i temps de realització, ja és suficient per a un projecte. No obstant, l'estudi de Sabadell ens permet iniciar un procés que es podrà perllongar i connectar amb altres investigacions paral·leles o posteriors. I en tot cas, els indicis trobats en aquest breu recorregut a algunes significatives poblacions, ens permet fer una pinzellada de què podria significar un aprofundiment i sistematització de l'estudi de l'art comarcal en general. Pinzellades fetes al voltant d'estudis que s'interessen en aquest enfocament i als quals hem

intentat fer una aproximació a l'estat de la qüestió realitzat a l'inici de la nostra investigació.

L'esforç realitzat per Josep Corredor-Matheos a l'esmentat article "Los núcleos artísticos catalanes"⁵⁵ es converteix en un antecedent ineludible i primerenc en aquesta línia. No podem repetir aquí les poblacions i personatges que ell presenta allà, entre d'altres raons perquè allà es fa una crònica, quasi contemporània, de l'activitat artística del moment, mentre que nosaltres aspirem a recollir valoracions històriques realitzades fins ara només d'alguns indrets. La tria que hem realitzat es justifica en els materials i publicacions que s'han realitzat sobre aquestes poblacions, el que ens facilita establir les connexions oportunes.

1.6.1. A Girona

Per fortuna, i no creiem en la casualitat, quan poc després que el Museu d'Art de Sabadell va organitzar l'exposició *Entre la continuïtat i el trencament. Art a Sabadell 1939-1959* (30-11-1999 al 2-7-2000) el Museu d'Art de Girona inaugurà *Sota la Boira. Lletres, arts i música a la Girona del primer franquisme (1939-1960)* (10 del 2 al 23 del 3 del 2000). La coincidència de preocupacions és evident. Però més enllà de l'anecdòtic d'aquest fet, la situació de Girona que dibuixa Eva Vázquez⁵⁶, en relació a les arts plàstiques, després del 4 de febrer de 1939, dia de la *liberación* de la ciutat, presenta paral·lelismes importants amb Sabadell i altres ciutats. El panorama artístic estava dominat per la necessitat de trobar una activitat que significués la normalització per a alguns artistes, normalització buscada

⁵⁵ J.CORREDOR-MATHEOS. "Los núcleos artísticos catalanes", *Suma y sigue*, 5-6, 1964.

⁵⁶ Eva VÁZQUEZ, "El llenguatge de les arts", *Sota la boira. Lletres, arts i música a la Girona del primer franquisme (1939-1960)*, Girona, Museu d'Art de Girona, Diputació de Girona, 2000, pp.87-190.

per les autoritats i pels seus òrgans de premsa. Junt a Joan Orihuel, esmentat com a mestre i aglutinador de la generació dels que seran els avantguardistes gironins, s'adapten a la nova situació artistes com l'escultor Joan Carrera. També altres com Josep Colomer, el madrileny Bernardino de Pantorba, Agustí Pera, Ernest Dalmau o Paco Torres Monsó es van anar incorporant els anys posteriors al final de la guerra. La intensa activitat fins i tot va arribar a incitar la proclamació d'una Escola Gironina de Pintura. Una aspiració que també es donarà a Sabadell o a Granollers. Sens dubte una aspiració que no deixava de ser especulació

“Certament, el desig de millorar el passat, buscant-hi les arrels d'un present lluminós, pot acabar fent confondre la mera subsistència amb una actitud resistent, i la normalitat amb l'excel·lència, un equívoc al qual pot contribuir l'inflat apassionament —naturalment d'intenció política— amb què la crítica comentava el treball dels artistes que van exposar a començament dels anys 40.”⁵⁷

L'estudi dels primers anys de la postguerra posa de manifest l'existència d'una crítica conservadora en general i molt dèbil en gran varietat d'aspectes, que havia de respondre a plantejaments de servitud al règim, tant a Girona com a Sabadell o a altres indrets del país. La crítica artística gironina —si es pot arribar a plantejar exactament així— es manifestà en mans d'un grup de deu o dotze persones els primers anys de postguerra, però restarà especialment concentrada en l'activitat periodística de mossèn Carles de Bolòs i Vayreda, sobretot a partir de 1942, veritable fustigador de les tendències renovadores.

L'estricta marc local empenyerà a alguns nous artistes a buscar les sales i la crítica barcelonina, on la varietat i les petites espurnes renovadores donaven alguna esperança. Aquesta situació tremendament tancada començarà a canviar a finals dels quaranta i principis dels

⁵⁷ Eva VÀZQUEZ, ob. cit., p.94.

cinquanta amb la creació de grups, promovent la contestació dels propis artistes, l'organització de conferències i establiment de lligams i relació amb altres opcions semblants a Barcelona, entre d'altres amb persones com Sebastià Gasch, Àngel Marsà, Josep Maria de Sucre o Cirici Pellicer. Aquest moviment, que coincidirà en molts aspectes al desenvolupat a Sabadell, trigarà alguns anys a donar-se a altres ciutats catalanes.

El Círculo Artístico de Gerona organitzà de l'1 al 14 d'abril de 1950 l'exposició *La Joven Pintura Actual* a la Sala Municipal de Girona, amb la presentació del catàleg i una conferència a càrrec de Sebastià Gasch. A Sabadell, l'organització el novembre de 1950 del *Primer Salón de Arte Actual* també va anar acompanyada d'una conferència de Josep Maria Garrut i amb altres conferències, abans i després de l'exposició d'A. Cirici Pellicer, d'Àngel Marsà i de Sebastià Gasch. Una coincidència, entre d'altres que anirem treballant al llarg de la investigació, que posen de manifest l'ona expansiva de la renovació artística a Catalunya, incloent lògicament les virulentes reaccions en contra. Aquesta exposició gironina, que ja venia precedida d'una altra de polèmica el 1949, es va organitzar com a recolzament del moviment renovador a Girona, donant pas a un període no mancat de dificultats però amb moltes iniciatives. El març de 1950 s'inaugurava a les Galeries Laietanes de Barcelona una única exposició del grup Postectura, en el qual la majoria d'integrants eren artistes de Girona. El mateix dia el Grupo de Gerona es va presentar a la galeria El Jardín, que reapareixeria amb altres exposicions i components el 1953, 1954, 1964, 1966 i el 1971. El 1952, amb dues exposicions, una a Figueres i una altra a Girona, el grup Indika és punt de referència en les iniciatives avantguardistes.

Aquestes activitats i el constant treball dels artistes, tant a Barcelona com a les seves ciutats d'origen, van facilitar la projecció en el món artístic

de figures de gran importància en la història de l'art de Catalunya com Jordi Curós, Enric Marquès, Esther Boix, Torres Monsó, Emília Xargay i altres més aïllats a les seves poblacions com Leonci Quera o Joan Sibecas. Els noms a citar són molts. També cal destacar l'activitat a Figueres, Olot, o l'aparició del grup dels abstractes de l'Empordà —al qual pertany Sibecas, junt a Evarist Vallès i a Felip Vila— que posen de manifest la gran aportació a la renovació artística d'aquells anys des de les terres gironines i la introducció dels corrents avantguardistes del moment.

Si l'estudi d'Eva Vázquez aporta estructuració i clarificació en el coneixement d'aquestes dècades a Girona, altres treballs recents com el d'Albert Batlle i Narcís Selles analitzen la situació a Olot⁵⁸. Encara que les dècades que estudien se centren preferentment en els seixanta i els setanta⁵⁹, serveixen com a referència del que perseguim aquí. Segons els autors, en un context econòmic de relativa bonança per a la ciutat, en plena dècada dels cinquanta, amb tres sales d'art, *“va crear unes condicions més favorables per a l'activació de les dinàmiques culturals i l'emergència dels primers debats rellevants sobre aspectes d'ordre estètic”*⁶⁰ el que va promoure la penya “Cràter d'Art”, l'aparició de diverses tertúlies o la creació de la Fira del Dibuix. Aquestes iniciatives, que posen de manifest la manca d'infraestructures culturals, potencien l'activitat conjunta, i en moltes ocasions solidària, dels artistes destacant el seu caràcter modernitzador i especialment plural en relació a tècniques, estils i tendències dels participants. A l'academicisme i el continuisme de l'Escola d'Olot s'anaven introduint algunes exposicions de Picasso, Miró o Alfaro de la Galeria

⁵⁸ Albert BATLLE; Narcís SELLES, “Aproximació a la dinàmica artística a Olot. Del desenrotllisme franquista a la monarquia parlamentària”, Girona, inèdit, 2001, en curs de publicació, dintre del cicle organitzat pel Museu d'Art de Girona i l'Ajuntament de Girona *60'S versus 80'S a Catalunya*.

⁵⁹ L'obra de referència que s'ha citat anteriorment de Narcís SELLES, *Art, política i societat en la derogació del franquisme. L'Assemblea democràtica d'artistes de Girona*, Barcelona, Llibres del Segle, 1999, se centra especialment en l'època final del franquisme i en la transició a la democràcia, en l'època de màxima politització de l'art durant la Dictadura Franquista.

⁶⁰ Albert BATLLE; Narcís SELLES, ob. cit.

Armengol⁶¹, i de la gran aportació d'artistes tan importants per a la introducció de les avantguardes com Leonci Quera i Jordi Curós.

A Olot l'oposició a qualsevol manifestació renovadora tindrà els seus periodistes oficials i un defensor contundent dels nous corrents en el crític Domènec Moli. Amb una posició moderada i conciliadora intervenia J.M. Mir, que també era ànima i patriarca del Cràter d'Art. Aquestes discussions es van anar accentuant a finals dels cinquanta i principis dels seixanta, amb articles a la premsa o manifestacions com "L'art D'avui", exposició realitzada a la Sala Vayreda el 1963, amb els artistes olotins Josep Pujol i Jordi Curós, i altres com Guinovart, Ràfols Casamada, Subirachs, Cumella, M.Girona, etc. Però per aquestes dates, la resposta conservadora disminuïa i Lluís Armengol o Ramon Grabolosa defensaven la iniciativa per interessant en si mateixa i per la transcendència per a la ciutat des de la *Revista de Gerona o Serra d'Or*.

"En conclusió de tot plegat, podem afirmar que, en contra del que s'ha acostumat a dir, els autors que durant aquest període van gaudir d'un major suport dels mitjans de difusió i de les institucions oficials, tot i desenvolupar-se en un marc general de manifesta precarietat i insuficiències, no foren tant els paisatgistes tradicionalistes, sinó més aviat els escassos artistes que reflectien una nova imatge de la realitat. Aquella amb què volia identificar-se un règim que havia optat per la modernització de les seves estructures productives a partir de la impulsió dels diferents plans d'estabilització, que feia gala del seu nivell desenrotllista i que pretenia oferir al món un nou rostre definitivament allunyat de l'endarreriment i el tancament autàrquic."⁶²

Una observació que caldrà tenir en compte, molt adequada per als anys seixanta, però que s'haurà de matisar a la dècada dels cinquanta, i especialment en la dels quaranta.

⁶¹ Al seu article, Batlle i Selles comenten que la Galeria Armengol va fer un conveni amb la Prats i la Gaspar de Barcelona per tal de traslladar a Olot algunes exposicions barcelonines d'artistes rellevants.

⁶² Albert BATLLE; Narcís SELLES, ob. cit.

1.6.2. A Lleida

A Lleida destaca la creació de la revista *Art*, de 1933-36 com una primera aproximació a les primeres avantguardes. Va difondre l'obra i les idees de molts artistes d'avantguarda, la Intervenció d'ADLAN, amb l'exposició i manifest del Grup Logicofobista el 1936. Amb la guerra civil, tota aquesta activitat va quedar tallada i Lleida, una ciutat molt castigada per la guerra, va veure com molts dels seus artistes van marxar. Segons el treball d'Esther Ratés⁶³, Enric Crous va marxar a París, Viola i A.G. Lamolla van anar a camps de refugiats francesos i Leandre Cristòfol va ser internat en un camp del nord d'Àfrica. Només Josep Benseny va poder intentar reactivar la vida artística. A les conegudes exposicions provincials amateurs que convocava a tot arreu l'Obra Sindical de Educación y Descanso, es va sumar la idea, el 1943, de la creació d'un Cercle de Belles Arts. Va ser inaugurat finalment el 4 de febrer de 1947, amb el suport d'artistes com Leandre Cristòfol, Antoni Abad i Charles Pardell, a més de Josep Benseny. Conferències, exposicions i lligams amb Barcelona —amb l'acció de recolzament del Cercle Maillol de l'Institut Francès que becà el 1952 Leandre Cristòfol a París, o la tornada el 1950 de Joan Serra— convertiren aquella dècada en una època d'activitat adreçada a pujar-se al tren de la modernitat i les noves tendències.

El 1953 va aparèixer la revista *Labor* que aplegava entre les col·laboracions artistes i escriptors, i que va aconseguir ser una publicació amb un important paper cultural a la ciutat. Entre 1951 i 1953 Lluís Trepà va ser a París. Ajudat en principi per Joan Vila Casas, també va entrar després en contacte amb Guinovart, Ràfols, Tàpies, etc. i quan va tornar a

⁶³ Esther RATÉS, "Els anys de postguerra", *Pintura contemporània a Lleida 1930-1980*, Lleida, Caixa de Barcelona, 1982, catàleg. També cal referència aquí a la publicació de NADAL GAYA, J.M., *Pintura y pintores leridanos del Siglo XX*, Lleida, Instituto de Estudios Ilerdenses, CSIC, 1968.

Lleida l'ambient artístic es va fer ressò dels seus canvis. Els diferents artistes lleidatans que treballaven aquella època les tendències més avançades no van arribar a formar un grup però, coincidents en el seu interès per l'art contemporani —continuat els textos d'Esther Ratés⁶⁴— van significar la introducció de les noves tendències. Els artistes E. Ibáñez, J. Minguell, V. P. Pallarés, Núria Quilés, T. Sirera, Trepat, Cristòfol i Coma Estadella van presentar a l'Institut Francès de Barcelona el maig de 1957 l'exposició *Setmana de Lleida*.

El març de 1964 es va formar el grup més coherentment incorporat en els corrents avantguardistes del moment, amb Albert Coma Estadella, Ernest Ibáñez, Víctor Pérez Pallarés, Albert Vives, Jaume Minguell i Àngel Jové. L'experiència de pintura no figurativa, d'informalisme i d'experimentació va ser (com a un tret ja generalitzat els anys seixanta) recolzat per la crítica i va comptar amb el reconeixement institucional. El terme més discutible podria ser el de "recuperació", molt utilitzat a la historiografia de la postguerra. Recuperació de l'avantguarda, però de quina avantguarda? Potser el terme més adequat seria el de recuperació de l'actitud, el de la recuperació d'estar en el tren de la contemporaneïtat.

1.6.3. A Granollers

En el cas de Granollers es pot estudiar aquest tema a través de diverses entitats com el Museu de Granollers o l'Hemeroteca Municipal de Granollers Josep Mora, on en Lluís Tintor i la Carme Pérez ens han estat ajudant en la nostra tasca de recerca documental i bibliogràfica. De

⁶⁴ Esther RATÉS, "Recuperació de les avantguardes", *Pintura contemporània a Lleida 1930-1980*, Lleida, Caixa de Barcelona, 1982, catàleg.

moment, les indagacions a través de l'hemeroteca ens han posat en contacte amb tot el material publicat en llibres i revistes sobre aquesta ciutat. El treball realitzat durant anys per Lluís Tintor ha donat com a resultat un gran recull sobre bibliografia de Granollers i la comarca, treball que es pot consultar a la mateixa hemeroteca. Llibres monogràfics dedicats a l'art a Granollers no n'hem trobat cap però comptem amb més de 50 treballs que tracten el tema artístic de la postguerra i algunes dècades posteriors. Entre ells hi ha diversos números sencers de la revista *Vallès*, vàries ponències al Centre d'Estudis de l'Associació Cultural de Granollers, col·laboracions de persones tan rellevants com Cirici Pellicer, Miró, o els actuals professors i professores de les nostres universitats, Miquel Porter, Imma Julián, Lourdes Cirlot, Teresa Camps, Francesc Miralles, i altres que anirem citant més endavant. També articles d'altres persones preocupades per l'art i la cultura a Granollers.

El resultat d'aquesta recerca ens indica la influència d'artistes com Mir, Rusiñol, Puig i Perucho i altres. Les activitats es van consolidant cap els anys 20 i 30. Josep Algueró, artista i estudiós de l'art local, ens marca 1927 i 1934⁶⁵ com a moments claus. El primer la celebració d'una exposició d'artistes locals i el segon en la Primera Exposició Oficial D'Art de l'Ajuntament de Granollers. Aquestes exposicions oficials seran tota una empenta a l'activitat artística de la ciutat, activitat creixent fins el 36. *Quant de temps perdut !*, escriu Josep Algueró. A partir de 1940, i amb escassa participació, es tornen a recuperar les exposicions, que ja no deixaran de celebrar-se. Es detecta, el 1959, un premi al Concurs de Pintura organitzat per l'Ajuntament concedit a una obra abstracta d'Eduard Alcoy que va aixecar repulsa i polèmica. El Jurat estava format per A. Cirici Pellicer, P.

⁶⁵Josep ALGUERÓ i BAEZA, "Art a Granollers (1927-1993)(1)", *El 9 Nou*, 13-5-1996, p. VIII. Monogràfic. Aquest article també es troba a l'Hemeroteca Municipal mecanografiat per l'autor.

Canal, A. Cumella, A. Marsà i J. R. Masoliver. Pius i Canal diu a la conclusió d'un article referenciant aquells moments

“...No podem ignorar que la pintura del segle XX ha sofert innumbrables transformacions. Admesa aquesta realitat no deixa de sorprendre'ns que a Granollers -20.000 habitants- els artistes locals, tret d'en Cumella, no sentiren la pruija d'interessar-se pels nous moviments artístics...”⁶⁶

Aquest esdeveniment polèmic implica ja una eclosió més que un accident. Als anys 30 ja es parla d'en Francesc Serra i d'Antoni Cumella com a dues versions diferents del model paisatgístic local creat per Vicenç Albarranch. Serra amb un dibuix rigorós i clàssic, Cumella com a ceramista innovador i creatiu. Cumella, nascut el 1913, ja venia algunes obres als 15 anys a la Junta de Museus de Barcelona. Salvador del Bas, nascut el 1924 és pintor a la postguerra i introdueix, junt amb Jordi Benito, nascut el 1951, l'art no figuratiu i d'avantguarda a Granollers. No parlem de treball paral·lel ni de continuació, però detectem com la influència de les avantguardes es manifesten precoçment. Entre aquell famós i polèmic concurs de 1959 i l'homenatge a Miró el 1971⁶⁷ hi ha 12 anys de treballs i d'acceptació. Al monogràfic que la revista *Vallès* dedica a l'agost de 68 amb el nom *Granollers cuna d'artistes*⁶⁸, es posa de manifest això que diem. Es fa un repàs pels artistes del moment i es deixen veure noves activitats i influències junt a les ja establertes i clàssiques. Però cal destacar, fins i tot en el to d'algunes preguntes, si no el gust, sí l'interès per noves manifestacions d'avantguarda. Ja han passat 22 anys del memorable *Picasso abans de Picasso* de Cirici Pellicer.

⁶⁶Pius CANAL i ANFRES, “Dels malsons guerrers als anys seixanta o la imaginació al poder”, *Revista del Vallès*, 839, 24-12-92, p. 20.

⁶⁷La “*Revista del Vallès*” dedica tot el núm. 860, del 20-5-93, número extra, a recordar els 20 anys d'aquell Homenatge a Miró. A aquesta revista hi participen J.CORREDOR-MATHEOS, Miquel PORTER, Pere VILAPLANA, Immaculada JULIAN, Lourdes CIRLOT, Josep GUINOVART, Teresa CAMPS, Francesc MIRALLES, Ràfols CASAMADA i Maria Lluïsa BORRÀS. No fem referència a la bibliografia perquè s'escapa dels anys 40 i 50 però són uns articles molt interessants.

⁶⁸L'hem citat a la bibliografia coma a DDAA, “Granollers cuna d'artistes” perquè es tracta de diversos articles i artistes i allargaria innecessàriament la relació individual a la bibliografia.

Caldria veure d'altra banda, l'esforç que es fa en alguns casos per resistir-se a les noves tendències, no ja en el sentit de dissentir o fins i tot qüestionar, sinó amb voluntat de negar o fins i tot barrar el pas de les noves manifestacions. És important detectar això perquè en ambients comarcals, presidits o marcats pels poders locals de determinades institucions o persones, es dificulten en gran mesura les possibilitats de desenvolupament natural d'artistes i tendències. Al costat d'això també trobem la gent que treballa en silenci i que fan possible aquells moments posteriors d'eclosió en algun sentit. Al gener del 1958, un any abans d'aquell concurs a què fèiem referència amb anterioritat, en Joan Coll i Calderon presentava una ponència al Centre d'Estudis de Granollers en la qual es defensa al final Picasso i la pluralitat de tendències

“Abans, un bon dibuixant podia ésser, a l'escola de Belles Arts, un bon pintor; avui es veu que no n'hi ha prou, el nostre temps demana a l'artista, ja sigui clàssic, impressionista, fauvista, cubista o abstractista, i per damunt de tot, temperament, estil, concepció, i sensibilitat. No crec que s'hagi de pertànyer a una escola moderna o antiga, sinó a la temperamental de cada individu per a fer així, ja en un camp o en un altre, la millor i més apreciada labor de la nostra època.”⁶⁹

Uns anys abans, el 1950, també a la llum de la nostra indagació documental, trobem un petit article de Manuel Pagès a la revista *Vallés* on es posa de manifest el to polític, encara es parla de *la liberación* de la ciutat, però s'intenta fer un tot seguit amb artistes i actes sota el títol *Medio siglo de arte en Ganollers*⁷⁰.

⁶⁹Joan COLL i CALDERON, *La pintura, els nostres artistes llur obra*, Ponència inèdiata al Centre d'Estudis de l'Associació Cultural de Granollers, 3-1-1958, p. 42.

⁷⁰Manuel PAGÈS, “Medio siglo de arte en Granollers”, *Vallés*, 30-8-1950, pp. 43-44.

1.6.4. A Mataró

En el cas de Mataró també s'ha trobat una gran col·laboració. Joan Banús ens ha posat al corrent de la documentació de l'Arxiu Comarcal i Local de Mataró i ens ha donat referències de persones que ens han ajudat en la nostra investigació. Actualment, el Patronat de Cultura de l'Ajuntament de Mataró desenvolupa una intensa i interessant activitat. Carles Marfà, director del Museu d'Història de la ciutat, ens va rebre i va posar molt decididament a la nostra disposició la documentació del Museu que fa referència a l'època que estudiem. De moment però, és a la Biblioteca de la Caixa Laietana on la documentació que hem consultat ha estat més extensa: el fons de la Col·lecció Mataró de la Biblioteca. També destaca a Mataró la figura d'en Lluís Terricabras, "Terri", amb qui s'ha pogut tenir algun contacte.

Com al cas de les altres poblacions sobre les quals es treballa, la guerra civil suposa un impressionant tall en l'activitat cultural de la ciutat. Resseguir i reconstruir el pols artístics és una tasca difícil, més quan no es compta amb una base de dades comarcals.

Consultat part del material de la Col·lecció Mataró de la Biblioteca Laitena, s'han pogut comprovar les activitats que realitzava l'Obra Cultural de la Caixa. A través de les memòries de dades estadístiques anuals de la Caixa s'ha pogut observar el volum i tipus d'activitat. El 1941 no es va fer cap exposició, només es detallen algunes compres, llibres de la biblioteca i consultes. El 1945 se celebren, per primera vegada, 5 concerts i una exposició. El 1948 ja són 6 les exposicions. L'activitat es manté i al maig de 1951 es realitza l'exposició *"Exposición de artistas contemporáneos de la*

*Maresma*⁷¹ on participen ja 36 artistes. Progressivament, aquestes memòries ens posen al corrent de les activitats a Mataró i de l'extensió que la Biblioteca, l'Obra Social de la Caixa, fa a Argentona a partir de 1959. Al maig d'aquell mateix any se celebra l'exposició *Artistas galardonados en exposiciones nacionales y Premios San Jorge*⁷², en la qual apareixen Subirachs i Tàpies entre altres. El 1969, últim any que s'ha consultat fins al moment, se celebren exposicions quinzenals a més de nombroses conferències, concursos, etc. a Mataró. Però a més també se celebren ja activitats culturals i artístiques a Argentona, a Arenys de Mar, a Cabrera de Mar, a Cabriils, a Caldes d'Estrac, a Palafolls, a Sant Andreu de Llavaneres, a Sant Genís de Vilassar, A Sant Pere de Premià, A Sant Vicenç de Montalt i a Teià. En realitat no es tracta aquí de fer un estudi de les activitats de la Caixa però és imprescindible repassar-les perquè suposen indicis de la recuperació.

El 1976, concretament entre el 3 i el 27 de maig, es realitzen a Mataró unes "*Jornades de les Arts Catalanes*" propiciades per la Caixa d'Estalvis Laietana i organitzades per l'Agrupació Científico-Excursionista. Un d'aquests actes és una exposició a la Biblioteca de la Caixa amb el títol de "*L'Art no figuratiu a Catalunya*". La citem perquè la seva participació va estar plagada de grans artistes: Alcoy, Aulèstia, Torrandell, Claret, Corbero, Cuixart, Fornells-Pla, García Vilella, Guinovart, Pijuan, Hurtana, Martí, Mier, Muxart, Pericot, Planasdurà, Planell, Casamada, Sandalines, Subirachs, Tàpies, Tharrats, Vallès, Vila Casas, Villelia. Però la citem també perquè els comentaris al catàleg⁷³ de l'exposició de J. Corredor-Matheos i d'Arnau Puig, ens il·lustren molt bé aquells finals dels 40 i principis dels 50 que ens

⁷¹Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Mataró: *Memoria y datos estadísticos correspondientes al año 1951*. Es tracta de llibres independents per a cada any, amb un recull molt general els primers anys i més específicats ja cap als 50.

⁷²Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Mataró: *Memoria y datos estadísticos correspondientes al año 1959*, pàg 22. Recordem que es tracta d'un any després de la Biennal de Venècia, tan important per en Tàpies i l'informalisme al país.

⁷³*L'Art no figuratiu a Catalunya*, Mataró, 1976, catàleg.

interessen. Corredor-Matheos ens situa en dues dates: 1948 amb el “I saló d’Octubre” i l’inici de “Dau al Set”; i 1955 amb el gran pas de Tàpies cap a la pintura de matèria. Marca els quatre components de Dau al Set com els més *significants* i el gran gir dels *artistes inquiets*, els quals *abandonen la representació* després de la Biennal de Venècia el 1958. Arnau Puig per la seva part se centra en el valor de l’empresa que van iniciar “*La veritat és que ens ho vam fer tots sols. Si després resultava que la cosa coincidia amb el que ja s’havia fet abans o en altres indrets, és pura casualitat o pur atzar*”⁷⁴. Es tracta del reconeixement d’una lluita. Aquests comentaris no ens són estranys perquè els hem vist escrits a molts documents i llibres. De fet són com principis en la historiografia de l’art català. Volem ressaltar l’exposició i el catàleg perquè es va fer a Mataró, i estan relacionats, tant l’acte com la seva connotació, a la tradició d’unes dècades d’activitat a la ciutat i a Catalunya.

Però per entendre bé què passà a Mataró és necessària l’aportació d’en Lluís Terricabras, que inicià la seva participació a la guerra civil a mitjans de 1937 i la va acabar a la tardor de 1945, després de ser ferit, detingut i de realitzar el servei militar a l’Àfrica.

En Terri, com li agrada ser anomenat pels amics, va participar en les activitats culturals de la seva ciutat i es va relacionar amb els cercles barcelonins, amb persones com Maria Aurèlia Capmany, Puig i Cadafalch, Carles Riba, Aramon, Serra, Rosa Leveroni, Palau i Fabre, Joan Triadú, Cirici Pellicer, J. E. Cirlot i un llarg etcètera que es impossible citar. En aquell cercle es va propiciar la revista *Ariel*. També es va posar en contacte amb les persones que feien la revista *Occident*. Revistes molt diferents, totes dues coincidien en no tenir el vist-i-plau de la censura. Les seves activitats i relacions barcelonines, en comptes d’allunyar-lo de la ciutat, li

⁷⁴Arnau PUIG, *L’Art no figuratiu a Catalunya*, Mataró, 1976, catàleg.

van servir de contacte per traslladar a Mataró influències, idees i personalitats a través de les xerrades que va organitzar a les golfes d'un edifici de l'Obra Social de la Mataronense. **El Racó** era el nom que rebia aquella sistemàtica trobada cultural . El va inaugurar el dissabte de carnaval de 1949, i es va mantenir durant 29 anys. Gairebé 400⁷⁵ personalitats de l'art i la cultura catalanes van passar per aquella sala de xerrades i tertúlies. Tot i l'interès que suposen totes aquestes personalitats, ens centrarem en les que participaven els primers anys. Només entre 1949 i 1950 podem citar entre d'altres, Emili Alba, J.Sebastià Arbó, Clementina Arderiu, Vicenç Badia Santamaria, Jacques Bodmer, Jordi Capell, Xavier Casp, Lluís Josep Comeron, Alexandre Cirici, Enric Jardí, Rosa Leveroni, Josep Miracle, Xavier Regàs, Carles Riba... Bona part de les figures més rellevants de la cultura a Catalunya durant aquells anys van passar per aquella tertúlia.

A l'activitat que realitzava la Biblioteca de la Caixa cal afegir l'organització anual de les exposicions de Sant Lluç, com també l'activitat del Museu amb l'organització d'exposicions d'art del moment, que, amb la iniciativa d'en Terri, va promoure la introducció de les avantguardes

“Els desigs de dur a Mataró les mostres d'art més modernes, més d'alçada europea, i que més bufetades es clavessin amb el gust artístic tronat del Règim, em va fiblar amb verí rabiüt. Durant una colla d'anys vaig estar afectat de dues febres semblants que em feien anar de corcoll tot el dia: la de recollir artistes amb pinzell sucats a l'art més nou per fer-los venir al Museu, i la de lligar conferencians que m'omplissin les nits del dissabte al Racó.”⁷⁶

Cal estudiar més en profunditat el ressò i la influència d'aquestes activitats en la vida cultural i artística de la ciutat i la comarca, però no hi ha dubte de la seva transcendència. El Llibre biogràfic d'en “Terri” d'Emmanuel

⁷⁵Emmanuel CUYÀS, *El manyà encès. En Terri de Mataró explica la seva vida*. Ed. Pòrtic, Barcelona 1985. Es tracta d'un llibre biogràfic molt interessant per les dades que ens aporta en molts temes, en el cas del tema El Racó, porta un índex al final on per ordre alfabètic ens cita les perones, vegades i any que van visitar aquella tertúlia.

⁷⁶E. CUYÀS, ob. cit. p. 277.

Cuyàs *El Manyà encès* és una important aportació a la bibliografia comarcal que tant ens interessa. La recerca que anem fent ens referma el seu contingut, sobretot per la importància del paper de les comarques en la reconstrucció de la cultura a la immediata postguerra i durant tota la Dictadura.

1.6.5. A Mollet del Vallès

A Mollet trobem el Museu Abelló, la casa museu en què artista i Ajuntament han convertit la gran col·lecció de Joan Abelló, desenvolupant una gran tasca. Es tracta d'una àmplia i molt equilibrada col·lecció de pintura, d'arts decoratives, mobles, pintures i escultures dels més variats artistes catalans.

El cas de Mollet és una mostra del que segurament passa amb moltes poblacions de Catalunya: Una població petita, una activitat artística i cultural reduïda, i de cop, una gran personalitat. Aquest artista es projecta cap a llocs on troba formació, ressò i possibilitats. No sabem en quants casos revertirà de forma directa en enriquir aquella població, i convertir-se en un focus més de la cultura a Catalunya, o passarà a formar part de la força centrípeta dels moviments centre-perifèria, beneficiant en últim moment el paper dominant de la gran ciutat. Tal pot ser al cas d'Abelló, Togores o Manolo Hugué, per no citar-ne d'altres. No cal pecar de prejudicis localistes, el més important és que aquests artistes existeixin, però tampoc cal perdre de vista una voluntat d'equilibri cultural del territori.

Entre els dies 12 de desembre de 1997 i 29 de març de 1998 es va realitzar una exposició antològica de Joan Abelló i Prat a Mollet del Vallès.

Comissariada per Josep Fèlix Bentz, *Abelló 75 anys*, fa un recorregut per la vida i l'obra de l'artista que des de fa uns anys ha decidit tornar a la seva ciutat natal i beneficiar-la amb les seves aportacions i amb el seu immens treball de col·leccionista. El tema ens interessa per múltiples raons, sobretot per la producció de l'artista i per les moltes pistes sobre connexions i influències d'artistes i tendències. De moment, cal ressaltar algunes obres d'Abelló per la seva significació i experimentació al voltant de les avantguardes com *El músic en el tren* de 1948, clarament cubista, o *L'inventor del moviment continu* de 1951 de trets surrealistes i fauvistas. Joan Abelló, nascut el 1922, va exposar per primera vegada el 1940 a la sala del restaurant Marineta de Mollet⁷⁷.

La seva evolució constant a través de diferents ismes avantguardistes ens parla de la seva inquietud i referències. Més difícil tenim de moment poder demostrar la influència d'ell a la seva ciutat o a la comarca, donat que els seus viatges i exposicions a Madrid, Bilbao, França, Itàlia, Estats Units, Canadà, Cuba, Anglaterra, Bèlgica, Marroc, Argentina, l'han tingut força temps allunyat de la ciutat. Més endavant ho podrem concretar amb més seguretat. El que sí es pot manifestar és la importància del fet de la seva pròpia existència en aquells anys.

1.6.6. Panorama general

L'activitat artística és molt variada a les ciutats i pobles de Catalunya, més encara si ens detenim en temes d'historiografia artística o fent

⁷⁷Josep Fèlix BENTZ i OLIVER, "75 anys amb Joan Abelló i Prat", *Abelló 75 anys*, Mollet del Vallès, 1997, catàleg. L'exposició es va celebrar a Mollet del Vallès entre el 12-12-97 i el 29-3-98. Tots els aspectes biogràfics i artístics es poden consultar a través d'una extensa bibliografia, però especialment important és el llibre Josep Fèlix BENTZ i OLIVER, *Abelló*, Barcelona, Editorial AUSA, 1998, en el qual s'actualitzen les diferents publicacions realitzades sobre l'artista.

referència a a l'art a les dècades de la postguerra. Tal és el cas de Castellar del Vallès, municipi molt proper a Sabadell, amb algunes galeries on exposen pintors de la zona com ara alguns citats al nostre treball, Raimon Roca o Jaume Mercadé i Vergès. Comptem aquí amb un treball d'Esteve Prat Paz *L'art Castellarenc: Arts plàstiques i visuals. Del Neolític als temps presents*. Obra premiada per l'Obra Social de la Caixa de Sabadell el 1990, on es recullen els moments més importants de creació al poble i les arribades d'artistes destacats. Aquest llibre passa per ser un model de catalogació, important com a punt de referència entre aquells que comentàvem a l'apartat de bibliografia.

Caldes de Montbui serà un pas obligat, més perquè molts pintors de les comarques que treballem anaven a la casa de "Manolo", com si d'una peregrinació necessària per a molts d'ells es tractés. Ens ho explica molt bé Andreu Castells al seu llibre *L'Art Sabadellenc*.

Tot sembla indicar que l'activitat artística a les comarques comentades va ser més important del que pugui semblar a primera vista. De moment són algunes conclusions molt provisionals, que serveixen només de forma indicativa, per assenyalar la direcció del nostre treball a l'actualitat i d'altres possibles investigacions.

La guerra civil suposa un gran tall per a l'activitat artística i cultural d'aquestes ciutats de comarques. La societat civil catalana va quedar trencada. Com a persones, artistes i pintors no van quedar al marge del drama de la guerra i de les posteriors condicions socials de la Dictadura Franquista. Si es manifesta o no aquest drama a l'obra, o de quina manera, és una altra qüestió. I diem que suposa un tall perquè a algunes d'aquestes ciutats s'havia començat una activitat artística els anys 20 o 30 al caliu de l'art del segle XX, amb voluntat de modernitat, ja sigui modernisme,

noucentisme o algunes manifestacions d'impressionisme més radical o fins i tot, alguna vegada, d'incipient avantguardisme. L'activitat artística es va veure molt alterada durant la guerra i després va trigar uns anys a desenvolupar-se amb normalitat. Parlem d'un lapsus de 4, 5, 6 i fins a 10 anys segons els casos.

Un cop acabada la guerra a aquestes comarques es recupera d'immediat una activitat artística reduïda i manifestament marcada per l'ambient reaccionari de censura i conservadurisme en tots els àmbits de la vida cultural social i econòmica. Es recupera, com a una forma de continuïsmes, l'impressionisme, l'academicisme més clàssic del segle XIX, i només en alguns casos es poden veure manifestacions que mantenen cert noucentisme d'abans de la guerra.

Les avantguardes es coneixen a la majoria d'indrets dels quals parlem, més entre els artistes i la gent de cultura de l'època. Es coneixen encara que no es manifestin gaire. Es coneixen les avantguardes, però no es manifesten perquè els pintors han de vendre i les avantguardes no venen; alguns pintors pinten el que la gent compra, altres ja estan satisfets amb el que fan. Les institucions locals i el públic que pot comprar, compren majoritàriament pintura i art molt clàssic. Cal fer notar que les avantguardes estaven molt poc arrelades abans de la guerra. Tant entre artistes com entre el públic en general es mantenen unes tendències que existien amb anterioritat, i en tot cas s'accentuen les tendències més classicistes i conservadores.

La modernització o les manifestacions innovadores, per no dir avantguardistes, queden molt frenades per l'ambient repressiu i dictatorial, ja que qualsevol manifestació que trenqués l'ambient conservador dominant

era mal vista, considerada com a provocadora i podia propiciar problemes amb els diferents poders locals o organitzacions d'adeptes al règim.

La recuperació progressiva de l'activitat artística a les comarques va acompanyada molt minoritàriament, cap a finals dels 40, d'una connexió amb les tendències crítiques i avantguardistes d'abans de la Guerra. La connexió amb les avantguardes es produirà majoritàriament amb els moviments innovadors del moment. Es produirà en nuclis molt reduïts, al marge de les institucions i amb caire quasi clandestí, aquest és el cas a Sabadell, Mataró o Granollers.

Moltes d'aquestes activitats més innovadores a les comarques, segons transcorrien aquells anys de postguerra, sovint estaran marcades o condicionades per unes circumstàncies anòmales i repressives, directament relacionades amb els efectes coercitius de la dictadura en tots els àmbits de la cultura i la societat. Per tant, a la llarga es manifesten amb una demanda implícita de llibertat, el que donarà connotacions polítiques a moltes d'aquestes actuacions d'origen artístic.

La vàlua del treball que es fa a les comarques necessita de l'atenció dels mitjans de comunicació i de la crítica. Si no és així no s'arribarà a conèixer ni a reconèixer mai. Tal és l'exemple de revifalles o moments d'"esplendor" en diferents esdeveniments, marcats en tots els casos per la crítica, anys 50 a Mataró, anys 60 Sabadell, anys 70 Granollers. S'ha de tenir en compte aquí que la premsa en general estava en mans de la dictadura i que, per tant, els mitjans independents eren pocs i limitats, el que condicionava encara més la difusió d'aquesta activitat comarcal.

Aquesta primera visió de conjunt, que no s'escapa a la influència de les bibliografies consultades però que depenen molt dels testimonis i de les

fonts que hem començat a treballar, no pretén qüestionar altres visions. Més aviat és el principi d'una recerca que vol constatar el volum i la importància que tenen artistes, activitats, iniciatives i institucions en la formació i consolidació de l'art a Catalunya durant a aquestes comarques la segona part del segle.